

VLADIMÍR VAŠKŮ

PŘÍSPĚVEK K OTÁZCE SVATOVÁCLAVSKÉ PEČETI

Předkládaný příspěvek tvoří součást diplomní práce, která vznikla z podnětu a za metodického vedení prof. dr. J. Šebánka s úkolem zpracovati na základě jednotlivých konkrétních případů dílčí otázky funkce listiny na české půdě v době přemyslovské. Než bylo možno přistoupit k vlastnímu řešení tohoto složitého problému, bylo nutno nejprve se zabývatí některými otázkami povahy přípravné. Jednou z nich je otázka významu svatováclavské pečeti. Její řešení, o něž se pokouší tato studie, nelze ovšem pokládati za definitivní, nýbrž spíše za podnět k dalšímu bádání, které jistě v mnohém směru výsledky v článku uvedené jednak zpřesní a doplní, jednak i v lecčems pozmění a opraví.

*

Otázka svatováclavské pečeti patří k největším problémům české sfragistiky. Jde v podstatě o to, co znamená rubní strana mincovních pečeti panovnických, které od svého vzniku za krále Vladislava v roce 1160 mají na reversu obraz sedící postavy sv. Václava s kopím a s praporcem v pravici a se štítem v levici a s opisem *Pax sancti Wenczelai in manu regis (ducis) X.*¹ Obraz zůstává v podstatě stejný, v opise se však střídají jména jednotlivých panovníků.² Tak tomu bylo až do nastoupení Přemysla II. na český trůn, kdy z rubu mincovní pečeti panovnické mizí obraz sv. Václava a je nahrazen obrazem ozbrojeného jezdce na cválajícím koni.³ Kromě této svatováclavské pečeti, která tvoří rub pečeti mincovní, vyskytá se svatováclavská pečeť s a m o s t a t n ě na listině z 30. září 1194, jejímž vydavatelem je Jindřich Břetislav, který ve svých rukou spojil hodnost knížecí a biskupskou.⁴ Na listině visí na pergamenových prouzcích čtyři jednostranné pečeti: 1. biskupská pečeť Jindřicha Břetislava, 2. jeho pečeť knížecí (jejíž obdoba tvoří u předchozích i následujících panovníků líc pečeti mincovní), 3. pečeť pražské kapituly, 4. pečeť s obrazem stojící postavy sv. Václava s mitrou na hlavě, s korouhví v pravici a se štítem v levici a s opisem *Sanctus Wenczelus dux*. R. Koss, H. Bresslau, E. Dluhosch, O. Bauer a V. Hrubý pokládají tuto čtvrtou pečeť za rub pečeti panovnické, který prý byl výjimečně a celkem náhodně přivěšen odděleně od strany lícní.⁵ V koroboraci této listiny je také svatováclavská pečeť samostatně ohlášena,⁶ kdežto v listinách, na nichž je rubem pečeti mincovní, zvláště se neohláší, nýbrž se jen mluví o pečeti panovnické (*sigillum nostrum*), čímž se rozumí rub i líc. Existuje však ještě další doklad samostatného ohlášení svatováclavské pečeti, a to v listě Přemysla I. papeži Honoriovi III. z r. 1219,⁷ obsahujícím návrh smíru mezi panovníkem a biskupem Ondřejem ve sporu české církve a státu. Návrh byl sjednán po poradě krále s českými velmoži, jejichž souhlas byl vyjádřen i ve zpečetění listiny, jak ukazuje její koroborace: „... *sigillo nostro speciali cum sigillo communi regni Boemie, videlicet sancti Wenczelai, quia comites nostri specialibus non utuntur in facto communi sigillis, fecimus confirmari*“. List se bohužel dochoval jen v opise v papežských registrech, takže

nevíme, zda svatováclavská pečeť tvořila rub pečeti Přemyslovy nebo zda byla — podobně jako na listině Jindřicha Břetislava z r. 1194 — přivěšena samostatně. Jednotliví badatelé se v této otázce, jak ještě dále uvidíme, rozcházejí.

Zpečetění listiny Jindřichovy z r. 1194 a koroborace Přemyslova listu z r. 1219 se staly úhelným kamenem, o něž opírají své výklady badatelé, kteří zkoumali funkci svatováclavské pečeti.

R. Koss⁸ pokládá líc a rub panovnické pečeti za výraz dvou různých právnických osob. Líc s postavou knížete nebo krále je osobní pečeť panovníkova, rub s obrazem sv. Václava je obecná pečeť zemská, konkrétně pečeť českých velmožů, vyjadřující jejich účast a souhlas při panovníkově právním aktu. Ačkoli jsou zpravidla spojovány v jednu pečeť mincovní, vyvozuje Koss jejich samostatnost z toho, že na listině z roku 1194 jsou přivěšeny odděleně.

S Kossovým názorem souhlasí H. Bresslau⁹ a doplňuje jej tvrzením, že nejstarší pečeť, již čeští vévodové užívali, nebyla vůbec jejich pečeť osobní, nýbrž zemská. Bresslau tu má na mysli nejstarší českou v originále dochovanou panovnickou pečeť, průtištěnou na listině knížete Vladislava II. z let 1146—1148.¹⁰ Na jejímž líci je vyobrazen sedící svatý Václav a vyryt opis *Pax sancti Wacezlai in manu ducis Vacizlavus*, na rubu pak je pečeť olomouckého biskupa Jindřicha Zdika.¹¹ V podstatě tu jde ovšem o pečeť jednostrannou, neboť Zdikovu pečeť na jejím rubu nebudeme jistě pokládati za součást pečeti panovnické. Po dosažení královského titulu si dal Vladislav — podle Bresslaua — zhotoviti vlastní pečeť osobní s obrazem krále v majestátu. Poněvadž však nemohl dosavadní pečeť s obrazem sv. Václava jakožto pečeť zemskou odstraniti, spojil obě v pečeť mincovní.

E. Dluhosch¹² vyslovil proti Kossovi mínění, že v rubní straně panovnické pečeti nelze viděti výraz účasti českých velmožů a že slova v Přemyslově listě papeži *sigillum commune* je třeba překládati jako obecná pečeť (nikoli — jako Koss — pečeť zemská). Vlivem obecné pečeti rubní dostává prý celá pečeť panovnická neosobní ráz (počítajíc v to i líc) a stává se pečeti státní.

Za zemskou pokládá svatováclavskou rubní pečeť též O. Bauer,¹³ avšak v konkrétním určení se rozchází s Kossem. Není prý to pečeť českých velmožů, neboť pro druhou polovinu 12. století není možné dokázati tak velký vliv šlechty. Bauer vychází ze slova *pax* v legendě svatováclavské pečeti, které podle jeho výkladu značí nejenom mír mezinárodní, nýbrž zejména také mír soudní, t. j. právní řád, a zároveň také obvod, v němž tento řád platí, t. j. českou zemi. Jeví se pak Bauerovi svatováclavská pečeť jako soudní, obecná pečeť zemská. Její obraz a legenda vyjadřují, že svatý Václav, patron české země, pověřuje knížete, aby za něho udržoval právní řád v zemi. Vznikla dávno před tím, než se jí začaly pověřovat listiny. Již v době Kosmově jí používali komorníci vyslaní knížetem jako legitimace při půhonech k soudu. Když začaly vznikat první listiny, nalezla další předmět svého uplatnění.¹⁴ Později si Vladislav II. pořídil majestátní pečeť královskou a tuto novou osobní pečeť spojil se starou svatováclavskou pečeti soudní, učiniv z nich líc a rub jednoho celku. Dále vysvětluje Bauer, proč v roce 1253 svatováclavská pečeť z rubu pečeti panovnické zmizela. Jednak musila ustoupit výrazu Přemyslova panství nad zeměmi rakouskými,¹⁵ jednak však vznikl v druhé polovině 13. století zemský soud, který soudní svatováclavskou pečeť převzal a nově ji upravil. Je na ní obraz sv. Václava ve zbroji s nápisem *Sanctus Wenczelus citat ad iudicium* a s opisem *Sigillum iusticie tocius terre sancti Wenczelai, ducis*

Boemie. První její dochování známe z listiny nejvyšších úředníků českých pro klášter chotěšovský z roku 1284.¹⁶ Osamostatnění svatováclavské pečeti je odrazem nového vztahu mezi králem a zemí. „Dříve panovník a soud (země) jsou jedno tělo, v druhé polovici 13. století se rozestupují a země se počiná osamostatňovati.“¹⁷

Názory Kossovy, Bresslauovy, Dluhoschovy i Bauerovy odmítl Václav Hrubý.¹⁸ Bauerovo pojetí svatováclavské pečeti jakožto obecné soudní pečeti zemské pokládá za nesprávné proto, že soud ani země nemohou býti konkrétním právním podmětem pečeti. Jím byl jedině český panovník, z jehož moci se soud konal. Je tedy podle Hrubého i svatováclavská pečeť osobní pečeti panovníkovou a vyjadřuje knížete nebo krále sedícího na zemském právu, t. j. v jeho ústavněprávní hodnosti vnitřní (= vnitrostátní). Líc panovnícké pečeti, o jehož osobním charakteru kromě Dluhosche ostatně nikdo nepochyboval, vyjadřuje českého vladaře ve vztahu k římské říši, t. j. v jeho ústavněprávní hodnosti vnější. Proti teorii Kossově, která, opíraje se hlavně o výklad koroborace Přemyslova listu z roku 1219, vidí ve svatováclavské pečeti pečeť českých velmožů, praví Hrubý, že v listě „ústavněprávní spoluúčasti českých šlechticů jako zvláštního právního podmětu postihnouti nelze“,¹⁹ neboť velmožové byli v poměru ke straně církevní jen součástí soudní strany společně s králem a nikoli stranou samostatnou.²⁰

S výsledky, k nimž dospěl Hrubý, se nezávisle na něm do značné míry shoduje práce Jiřího Čarka,²¹ zejména v kritice Bauerova článku. Souhlasí sice s Bauerem potud, že rubní pečeť svatováclavská je pečeť soudní a že do roku 1253 panovník a soud splývali v jedno tělo, ale pak — ukazuje Čarek — tu jde o pečeť soudu královského a jejím držitelem je král sám. Nelze ji proto klásti jako obecnou zemskou pečeť proti královské, jestliže je přece projevem téže osoby. Považuje tedy Čarek i rubní stranu panovnícké pečeti za osobní pečeť panovníkovou.²² Vyvraceje dále i pojetí R. Kossa, poukazuje na to, že kdyby se měl ve dvou stranách mincovní pečeti české spatřovati dvojitý právní význam, musilo by tomu tak býti již od počátku. Avšak první naše pečeť dochovaná na panovnícké listině²³ není, ačkoli je na ní postava sedícího světce a opis *Pax sancti Wacezlai in manu ducis Vacizlavus*, označena v koroboraci jako zemská, nýbrž jako knížecí (*sigillum nostrum*). Stala-li se táž pečeť po pouhých dvanácti letech rubem nově vzniklé pečeti mincovní, není možno předpokládati za tak krátkou dobu změnu jejího právního významu z pečeti panovnícké na pečeť zemskou. Kromě těchto skutečností i změny, hlavně v opise, podle toho, jak se střídali panovníci,²⁴ jsou Čarkovi důkazem, že nejde o pečeť zemskou, která by přece mohla zůstatí neměnná pro všechny časy, ale o osobní pečeť českých knížat a králů.

Na rozdíl od předchozích badatelů však Čarek onu svatováclavskou pečeť, která visí s a m o s t a t n ě na listině Jindřicha Břetislava z roku 1194, za rub panovnícké pečeti nepokládá. Povšiml si totiž toho, že rubní pečeti zobrazují sv. Václava s e d í c í h o a se svatozářím kolem hlavy, kdežto na pečeti listiny Jindřichovy sv. Václav s t o j í a na hlavě má mitru. Průměr pečeti je o 7 milimetrů menší než průměr knížecí pečeti (jednostranné) na téže listině přivěšené, takže se vlastně za rub pečeti mincovní ani dobře nehodí; shoduje se velikostí spíše s pečeti pražské kapituly na této listině. I opis změjící prostě *Sanctus Wencezlau dux* se liší od opisu na pečeti rubních (*Pax . . . atd.*)²⁵ Tak dospěl Čarek k domněnce, zda tu nejde o zcela jinou svatováclavskou pečeť, „která by po případě mohla býti skutečnou pečeti zemskou“.²⁶ Ztotožnil

se tím s myšlenkou, kterou vyslovil velmi stručně už Václav Novotný ve svých Dějinách.²⁷ Nově chápe Čarek — a v podstatě též Novotný — i výklad koroborace v Přemyslově listě papeži. Výraz *sigillo communi regni Boemie* se nevztahuje k rubu pečeti Přemyslovy, nýbrž k svatováclavské pečeti (asi téže jako na listině z roku 1194), jež tu byla přivěšena v e d l e dvojstranné pečeti Přemyslovy.²⁸

Svou myšlenku o dvojí svatováclavské pečeti, z nichž jedna (rubní) je osobní pečeť panovníka a druhá (vyskytující se samostatně) zemská, položil však Čarek spíše jako otázku, neboť si byl vědom, že jediný případ originálního dochování předpokládané zemské pečeti (na listině z roku 1194) ji nemůže plně prokázati.

Zachoval se nám však ještě jeden doklad samostatného přivěšení svatováclavské pečeti, o němž Čarek ani ostatní zmínění badatelé nevěděli. Je jím listina pražského biskupa Daniela II. pro klášter milevský, datovaná 4. března, jejíž chybějící údaj roku omezil G. Friedrich lety 1198—1201.²⁹ Známe ji ve dvou exemplářích. Pečeti u exempláře A₂ jsou ztraceny, u exempláře A₁ se sice zachovaly zbytky dvou pečeti, Friedrich je však ve svém diplomatáři nepopsal a neurčil. Teprve H. Zatschek zjistil, že jedna z těchto pečeti je pečeť svatováclavská, která má stejnou podobu jako svatováclavská pečeť na listině Jindřicha Břetislava z r. 1194 (tedy se sv. Václavem stojícím a s porušeným opisem „... *cezlaus dux*“).³⁰ O správnosti tohoto zjištění se lze přesvědčiti i z výzkumového záznamu prof. Šebánka. Záznam vznikl nezávisle na Zatschkovi a Šebánek v něm zpřesnil Zatschkův poznatek tak, že svatováclavská pečeť, z níž značná část se zachovala, visí na Danielově listině na prvním místě a že zlomek druhé pečeti na této listině je zbytek pečeti pražské kapituly, téže pečeti, která visí také na listině Jindřichově z r. 1194 na třetím místě.³¹ Pokud se týká významu pečeti se stojícím sv. Václavem na listině Jindřicha Břetislava (po Zatschkově objevu se to ovšem týká i svatováclavské pečeti na listině Danielově), shoduje se Zatschek s Čarkem v názoru, že ji nelze považovati za samostatně použitý rub pečeti panovnické, avšak nesouhlasí — jak vyplývá z dalšího výkladu — s Čarkovou domněnkou, podle níž by mohlo jíti o pečeť zemskou.

Abychom pochopili, jaký problém před nás Zatschkův objev svatováclavské pečeti na listině Daniela II. postavil, pojednejme nejprve o listině samé. Na první pohled je nepochopitelné, proč svatováclavská pečeť — ať už ji považujeme za zemskou nebo osobní panovnickou — je připevněna k listině biskupské, zejména když panovník ani jiná světská osoba neměla s vyhotovením této listiny ani s právním aktem v ní obsaženým nic společného. Zatschek vysvětluje tuto záhadu tím, že dává svatováclavské pečeti nový výklad: „... das Wenzelsiegel war das Siegel des Heiligen [Wenzels], über das der Prager Bischof — oder die Prager Kirche — verfügte.“³² Jaké stanovisko je třeba k této myšlence zaujmouti a v jakém smyslu jí lze použití, o tom bude pojednáno níže. Zvláštnost a výjimečnost Danielovy listiny se však neomezuje na to, že biskupská listina je opatřena svatováclavskou pečeti. Naopak zase (a to je další zdánlivá nesrovnalost) na listině nevisí, ani není ohlášena pečeť biskupova. Ta je však nahrazena pečeti pražského kostela, neboť jde asi³³ o první listinu Daniela II., který nastoupil svůj úřad teprve nedávno a své vlastní pečetidlo pravděpodobně ještě neměl zhotoveno. Listina inseruje a potvrzuje listinu Jindřicha Břetislava z roku 1184 [před květnem 23.] o směně statků mezi ním (Jindřichem Břetislavem) a šlechticem Jiřím z Milevska.³⁴ V ko-

roboraci této inserované listiny je ku podivu ohlášena pečeť sv. Václava.³⁵ Listina se v originále nezachovala, známe ji právě jen z Danielovy konfirmace. Ačkoli proto o tom, jak byla ve skutečnosti zpečetěna, nelze mluvit s plnou jistotou, přece se domnívám, že podobu její pečeti, jak vyplývá z dalšího výkladu, známe. Danielova konfirmace je tedy zpečetěna, jak zdůraznil již J. Šebánek,³⁶ kromě pečeti pražského kostela — ohlášené přímo v konfirmaci — také pečeti (svatováclavskou) ohlášenou v koroboraci listiny inserované. Obrazně řečeno, listina Jindřichova byla inserována i se svou pečetí. Vysvětlení tohoto případu působí pro jeho ojedinělost značné potíže a konec konců může být jen pravděpodobné.

Listina Danielova je v našem diplomatickém materiálu první doklad inserování vůbec.³⁷ Svou formou se od pozdějšího nejčastějšího způsobu inserování liší. Kdežto obvykle opis inserované listiny následuje až po úvodních formulích listiny konfirmující, zde je insert položen na počátek a teprve za ním je připojen text vlastní konfirmace, v němž biskup Daniel právní čin v insertu obsažený stručně schvaluje.

Inserování listin bylo v té době u nás pravděpodobně ještě neznámo, a když se po prvé vyskytla potřeba listinu v plném znění potvrdit, bylo to pochopeno asi tak, jako by se na originál zpečetěné listiny měl připsati schvalovací dovětek a vedle původní pečeti připojit pečeť konfirmující osoby. To však bylo prakticky neprůvoditelné, poněvadž na původní listině nebylo místa pro další text. Proto byla listina Jindřicha Břetislava znovu opsána na větší kus pergamenu, připsán dovětek, na čestnější první místo (heraldicky vpravo) přivešena pečeť původní listiny a vedle ní (heraldicky vlevo) pečeť pověřující schvalovací formulí, v našem případě pečeť kapituly pražské. Pečeť sv. Václava byla na Danielovu listinu buď přenesena s originálu listiny Jindřichovy, nebo byla tímž typářem znovu vyražena. První možnost je málo pravděpodobná, neboť jednak by tím původní listina byla znehodnocena, jednak nejsou, soudíme-li podle popisu pořízeného J. Šebánkem a S. Duškovou, znát žádné stopy manipulace. Přikloníme se proto k druhé možnosti.

Chceme-li v řešení problému pokračovat a máme-li zejména zjistit, jak se pražský kostel, resp. biskup, dostal k typáři pečeti se stojícím sv. Václavem, musíme zkoumat, proč byla touto pečetí pověřena v době svého vzniku v roce 1184 listina Jindřicha Břetislava a proč nebyla zpečetěna pečetí svého vydavatele — biskupa — nebo aspoň pečeti kapitulní. V listině, jak již bylo naznačeno, směřují se biskupské statky za čtyři vsi Jiřího z Milevska. Jiří brzy potom směněnými vesnicemi dotoval premonstrátský klášter milevský, který sám založil někdy v letech 1184—1187.³⁸ Vzhledem k lhostejnému vztahu světských feudálů k listině se předpokládá, že skutečným příjemcem listiny byl nikoli snad Jiří z Milevska, nýbrž milevský klášter.³⁹ Pokud jde o to, kde vznikla, upozornil K. Horák ve své diplomní práci,⁴⁰ že se její stylistické obraty nalezou v pozdějších milevských listinách, avšak že některé ohlasy upomínají i na starší diplomatickou činnost v pražském kostele. Poněvadž v době vydání listiny milevský klášter ještě neexistoval, byla složena — podle Horáka — v pražském kostele, a když se dostala do archivu milevského kláštera, stala se základem a vzorem diplomatické činnosti milevských premonstrátů. Jiný názor vyslovila S. Dušková v práci o šlechtických archivech.⁴¹ Tam spojila stylisaci Jindřichovy listiny s osobností kronikáře Jarlocha, prvního milevského opata, který se ještě před založením kláštera přičinil o vydání listiny, jež ihned přešla do jeho rukou.

V listině jsou však obsaženy věci, které podle mého soudu nasvědčují tomu, že na vydání listiny měl zájem nejenom Jarloch jakožto budoucí opat, nýbrž také — a v době jejího vzniku asi především — biskup Jindřich Břetislav. Z vesnic, o něž šlo, uvádějí se totiž jménem jen ty, které směnou připadly biskupovi, resp. pražskému kostelu (Stranné, Bratřejov, Budov a Chrastrná), kdežto o vesnicích, jež obdržela druhá strana (tedy fakticky milevský klášter), mluví se pouze všeobecně a ani se neříká, kolik jich bylo. Kdyby byla listina stylisována pouze (nebo aspoň především) ve prospěch kláštera u vědomí toho, že se jejím prostřednictvím má zajistiti základ budoucího klášterního majetku, jistě by jej Jarloch neopomněl popsat. V té formě, jak byla sepsána, sloužila však listina rozhodně více té straně, jejíž statky konkrétně vypočítávala, t. j. pražskému biskupovi a jeho kostelu. Musil býti tudíž biskup zainteresován na jejím vzniku nejen jako vydavatel, nýbrž zároveň i jako příjemce. Pak ovšem by se mohlo zdáti, že stylisátorem byl nikoli Jarloch, ale podle domněnky K. Horáka některý člen pražského kostela. Kdybychom však pokládali tuto myšlenku za správnou, musili bychom přijmout i vývod, který by z ní logicky vyplýval (a o němž byla už výše řeč), že totiž vzhledem ke stylistické příbuznosti listiny z r. 1184 s jinými pozdějšími milevskými listinami milevští premonstráti použili této listiny jako vzoru pro skládání jiných svých listin. Vykládat takovým způsobem vznik diplomatické činnosti v Milevsku je však poněkud násilné a nepravděpodobné. Mnohem pravděpodobněji lze pokládati Jindřichovu listinu — ve shodě s Duškovou — za stylistické dílo Jarlochovo, a to pouze s tou změnou, že ji Jarloch vyhotovil především pro biskupa. Proč byl vyhotovení listiny pověřen právě Jarloch, lze vysvětliti celkem pravděpodobně. Jednak byl ve velmi přátelském poměru k Jindřichu Břetislavovi,⁴² jednak — byv asi už tehdy předurčen k opatské hodnosti v Milevsku — měl zájem na provedení směny. Aby získal biskupa k jejímu provedení, vylíčil mu celou záležitost tak, že je vlastně ku prospěchu především biskupovu. V tom smyslu mu napsal i listinu. Zároveň si však Jarloch vyhotovil druhý exemplář i pro budoucí klášter.⁴³ Nevepsal-li přesto do listiny jména vsí klášterních, nutno to patrně přičíst tomu, jak už bylo výše pověděno, že měl na zřeteli, aby listina posloužila v první řadě jeho příteli biskupovi, a snad i jeho nezkušenosti, neboť mu bylo v roce 1184 teprve 19 let.⁴⁴

Ztotožnění příjemce alespoň jednoho exempláře listiny s pražským biskupem, resp. i pražskou kapitulou, dokazuje i její zpečetění. Měla-li býti v případném sporu uznána biskupovi za dostatečně průkaznou listina, kterou sám pro sebe vydal, pak bylo zapotřebí ji pověřiti takovou pečetí, jejíž nositel neměl na vydání listiny zájem a jemuž právní počín v ní obsažený nepřinášel žádný přímý prospěch, tedy pečetí nebiskupskou a nekapitulní. Východisko bylo nalezeno v pečetí s obrazem s t o j í c í h o sv. Václava.

Obdobnou situaci pozorujeme u listiny biskupa Bedřicha z r. 1177.⁴⁵ Líčí se v ní sporné jednání o rokycanský újezd mezi biskupem Bedřichem a manem knížete Soběslava II. Přibyslavem, které se konalo v přítomnosti knížete, velmožů a prelátů (tedy na zemském právu). Biskupovi se podařilo uhájit svůj újezd, na nějž si Přibyslav činil nárok. Listina beze vsí pochyby byla vydána ve prospěch biskupův, jak ostatně ukazuje i její uložení v pražském kapitulním archivu. (To právě nemůžeme plně prokázat u listiny Jindřicha Břetislava, která se v originále nezachovala.) Přesto však jejím vydavatelem není kníže, za jehož předsednictví se spor řešil, ale biskup, takže i v tomto případě splývá příjemce s vydavatelem. Pečeť však byla přivěšena knížecí, jak

je v listině ohlášeno,⁴⁶ nikoli tedy biskupská. Přes značnou podobnost s listinou z r. 1184, kterou jsme postavili do středu svých úvah, pozorujeme však odlišnost ve zpečetění: u listiny Bedřichovy je pečeť knížecí, u Jindřichovy svatováclavská. Že by snad touto pečeti byla míněna rovněž pečeť knížete, aspoň její revers, je vyloučeno, neboť v listině Bedřichově byl kníže právnímu jednání přítomen a o něm rozhodoval, kdežto v listině Jindřicha Břetislava není sebemenšího náznaku panovníkovy přítomnosti. Vysvětlujeme-li takto rozdíl v pečetích obou listin (totiž, proč i Jindřichova listina nenese pečeť tehdejšího knížete), zbývá už jen krok k odpovědi na otázku, co znamenala samostatná svatováclavská pečeť.

Dříve si ještě povšimněme zajímavé listiny světského feudála Céče ze Železnice pro plaský klášter, datované G. Friedrichem 1180—1182, března 25.⁴⁷ S. Dušková upozornila v Listinách světských feudálů⁴⁸ na výjimečnost a ojedinelost jejího zpečetění v celém našem diplomatickém materiálu přemyslovského období. Ve 12. století bývají totiž listiny světských feudálů pověřovány pečeti panovníkovou, kdežto Céčova listina nese pečeť pražské kapituly. Právní čin byl prohlášen na zemském právu, jak Dušková vyvozuje ze jmen svědků, které však zasedalo bez panovníka a biskupa v čele, neboť ti nebyli asi právě v Praze. „Nejvyšší autoritou se tím stala nepochybně pražská kapitula, a proto listinu Céčovu opatřila svou pečeti.“⁴⁹

Považuji tento poznatek S. Duškové za klíč k řešení otázky, čím vlastně bylo *sigillum sancti Wenczelai* na listině Jindřicha Břetislava z roku 1184. Zpečetění Céčovy listiny kapitulní pečeti bylo právě pro svou ojedinelost východiskem z nouze. Kapitula (resp. její představitel) byla totiž pouze jedním z účastníků zemského práva, nikoli jeho svrchovaným pánem, jímž byl jedině panovník, a proto její pečeť nevyjadřovala zemské právo jako celek. Aby po druhé nedošlo k podobné nesrovnalosti — za slabé Fridrichovy vlády bylo možno předvídati více případů panovníkovy nepřítomnosti a tím i nedosažitelnosti jeho pečeti —, byla zhotovena jako náhrada (nikoli však rovnocenná) nová pečeť, pečeť zemského práva, již se mělo užívatí tehdy, vzešly-li listiny z porřízení prohlášeného na zemském právu bez předsednictví panovníkova. Do jejího obrazu byl vykreslen patron české země kníže Václav — těžko bylo najítí vhodnější symbol — a pro odlišení od rubu pečeti panovnícké byl Václav zobrazen s t o j e; opis byl sestaven tak, že mohl zůstatí neměnný — *Sanctus Wenczelaus dux*. Dobu jejího vzniku nutno klásti mezi datum listiny Céčovy, kdy jí ještě nebylo, a mezi datum listiny Jindřicha Břetislava, v níž známe první doklad jejího použití, tedy 1182 března 25. — 1184 května 23. Můžeme ji zkráceně, i když ne plně výstižně, nazývatí pečeti zemskou.

Když se naskytla potřeba zpečetiti listinu z r. 1184 pečeti jinou než kapitulní a biskupskou, jak bylo vyloženo výše, sáhlo se po této svatováclavské pečeti, ačkoli by bylo vhodnější — analogicky podle listiny biskupa Bedřicha z r. 1177 — pověřiti jí pečeti panovníkovou. Buď nebyl kníže nablízku nebo hrdość pyšného biskupa Jindřicha Břetislava⁵⁰ bránila žádati knížete o zpečetění (a tím o schválení), a proto bylo použito pečeti zemské.

Bylo-li řečeno, že jde o pečeť zemského práva, zaráží to, že v Jindřichově listině není známek, podle nichž by se dalo soudit, že se směna udála na zemském právu, neboť uvádění svědkové — jak dále ukáží — toto forum nepředstavují. Zemské právo však nebylo přesně ustavená instituce, jeho složení se asi měnilo od případu k případu,⁵¹ a proto záleželo hodně na tom, kdo z jeho účastníků svatováclavskou pečeti skutečně disponoval (kdo ji měl

ve správě) a kde byla uložena. Mohla to býti pražská kapitula (v tom příjímám podnětnou myšlenku Heinze Zatschka), a to proto, že po knížeti a biskupovi byla zřejmě pokládána za nejvlivnější instituci v zemi.⁵² V kapitulním prostředí byla možná zemská svatováclavská pečeť i zhotovena. Ukazoval by na to její průměr blízký průměru pečeti kapitulní, jak na to upozornil již Čarek, a také mitra na světcově hlavě zdá se ukazovati — jako na svůj vzor — na mitru, kterou má na pečeti kapitulní sv. Vojtěch. Nelze však pominouti zdánlivou drobnost objevující se v listině ve výčtu svědků. Mimo jednu výjimku tvoří všichni uvedení svědkové součást jedné ze stran v právním jednání: jsou to pražští kanovníci a členové biskupského dvora. Uvedenou výjimkou je vyšehradský probošt Florián, který v té době byl zároveň knížecím kancléřem, uvedený hned na prvním místě. Jestliže tu kromě něho nebylo osoby, jež by představovala širší forum, jak vysvětlit jeho přítomnost? Nepovažují za zcela vyloučeno — nemožno to ovšem prokázat a je to i méně pravděpodobné — uvésti Floriána buď ve funkci kancléře nebo jako zástupce druhého nejvýznamnějšího kostela v zemi v souvislost se zemskou pečeti, a to tak, že mu buď byla jakožto kancléři svěřena přímo, nebo byl přístup k ní vázán na společnou přítomnost představitelů pražské kapituly a kancléře, resp. vyšehradského probošta. Členy pražského kostela i Floriána vidíme totiž i v ostatních dvou listinách, k nimž je přivěšena pečeť se stojícím sv. Václavem: v konfirmaci Danielově a na plaské listině Jindřicha Břetislava z r. 1194, tedy z doby, kdy byl Jindřich Břetislav už zároveň biskupem i knížetem. V těchto listinách je však kancléř Florián již proboštem pražským, kdežto v listině z r. 1184 byl uveden jako probošt vyšehradský,⁵³ takže splynutím pražského probošství a kancléřského úřadu (přechodem Floriána do pražské kapituly) se pečeť dostala plně do správy pražského kostela.⁵⁴

Ukázali jsme, že svatováclavská zemská pečeť sloužila jako náhrada pečeti knížecí pouze za panovníkovy nepřítomnosti. Tomu se však zdá odporovati listina biskupa-knížete Jindřicha Břetislava (1194), kde visí přesto, že je zde i pečeť knížecí (jednostranná — pouze líc). Mohla by pak i vzniknouti myšlenka, zda přece jen neměla pravdu většina badatelů, kteří v ní viděli (kromě V. Novotného a J. Čarka) rub pečeti panovnícké, snad jen poněkud jinak upravený. Kdybychom chtěli tuto námitku odmítnouti tvrzením, že jakmile zemská pečeť jednou vznikla, začala být přivěšována také vedle panovnícké, neměli bychom pravdu, neboť pak by se nám takových případů musilo dochovat více, ale tomu tak není.⁵⁵ Přesto však nelze mluvit u této listiny o reversu panovnícké pečeti. V ostatních Jindřichových listinách z doby, kdy byl biskupem i knížetem, setkáváme se totiž s dvojstrannou pečeti, složenou z jeho pečeti biskupské a knížecí, takže reversu obvyklého u předchozích i následujících panovníků Jindřich Břetislav vůbec neužíval. Z toho plyne, že si jej, dosáhnuv vévodského stolec, nedal ani zhotoviti a že svatováclavská pečeť na čtvrtém místě jeho plaské listiny je — stejně jako u listiny z r. 1184 — pečeť zemská. Přivěšena byla asi proto, že Jindřich Břetislav, resp. ten, kdo listinu vyhotovil, přenesl chápání vztahu mezi biskupem a kapitulou i na vztah mezi panovníkem a zemí (resp. zemským právem). Domníval se, že tam, kde při biskupově pořízení musí býti vedle biskupské pečeti připojena i pečeť kapitulní, má býti obdobně při pořízení knížecím (to však u Jindřicha Břetislava většinou splývalo s pořízením biskupským) vedle vévodské i pečeť zemská. Naproti tomu v případech, kdy biskupův počin není vázán na souhlas kapituly a postačuje pečeť biskupova, není třeba ani pečeti zemské.

V souhlase s tím nenajdeme u ostatních listin biskupa-knížete pečeti zemské, protože na nich není ani pečeť kapitulní. Ve skutečnosti bylo však takové pojetí omyl, způsobený nezvyklým spojením církevní a světské hodnosti, a zároveň nedůslednost, neboť kdyby měla zemská pečeť opravdu vyjadřovati souhlas účastníků zemského práva s panovníkovým počinem, musila by aspoň v listinách Jindřichových býti přivěšena vždy, pokud se právní čin udal na zemském právu, a to i tehdy, když na listině nevisí (a pokud nejde o majetek kapitulní, právem nevisí) pečeť pražského kostela. Přehlédneme-li však zásobu Jindřichových listin, nic takového nenajdeme.⁵⁶ Na panovníckých listinách postačovala tedy pečeť zeměpánova úplně. Pokud se týče Přemyslova listu papeži (1219), kde je rovněž — přijmeme-li za správný názor Novotného a Čarkův — zemská pečeť svatováclavská vedle pečeti panovníkovy, byl tu souhlas českých šlechticů vyžádán papežskou kurií,⁵⁷ to však ještě neznamená, že takový souhlas byl nutný ve vnitřních věcech českého státu. Lze tedy učiniti závěr, že použití zemské pečeti na listině z r. 1194 a na listě z r. 1219 nijak nevyvrací zjištění, že účelem této pečeti bylo pouze nahraditi v případě potřeby pečeť panovníckou. Známe-li jenom dva doklady jejího použití v tomto smyslu (v listině z r. 1184 a v konfirmaci Danielově, kde však je její přivěšení podmíněno inserováním listiny první), je tomu tak proto, že již nebylo více případů, kdy nebylo možno pro panovníkovu nepřítomnost nebo z jiných důvodů dosáhnouti ověření pečeti knížecí nebo královskou, ač je ti, kdož dali ke zhotovení pečeti zemské podnět, předpokládali.

*

Ve schvalovací formulě Danielovy konfirmace nacházíme ohlas nějakého sporu. Práví se tu, že biskup Daniel chtěl směnu svého předchůdce prohlásiti za neplatnou, že se však nakonec přece jen rozhodl ji potvrditi. Konkrétněji nám osvětlí tuto náražku listina Danielova nástupce biskupa Ondřeje z 20. června 1216.⁵⁸ Podávám tu její obsah.

Mluví se v ní znovu o směně Jindřicha Břetislava s Jiřím z Milevska. Jsou vypočítány nejen jako v listinách Jindřichově a Danielově pouze statky případných biskupovi, ale po první se uvádějí jménem i ty vsi, které ze směny přešly Jiřimu a které se později staly majetkem kláštera. Byly to Dobrotěšice, Mimoňovice a Hrejkovice. Po smrti biskupa Jindřicha a Jiřího z Milevska — dovidáme se z Ondřejovy listiny dále — Daniel, vzav si příčinu ve zrušení vsi Stranného (t. j. vsi, která od provedení směny náležela biskupovi) od loupežníků, učinil „interruptionem in magnum abbatibus et ecclesie Myleucensis preiudicium“; pak bez obecného souhlasu kapituly nerozvážně ves Stranné prodal a opat ji neobezřele koupil. Ondřej, ačkoli prý má jinak opata v lásce, nemůže strpěti škodu, jež z toho pro biskupství vznikla tím, že Daniel prodal vesnici — podle Ondřejova mínění — za polovinu skutečné ceny. Navrhuje proto opatovi, aby buď doplatil sto hřiven nebo aby nelegitimní koupi zrušil. Opat se po dlouhém uvažování rozhodl pro doplatek.

Ani listina Ondřejova, pokud zůstaneme při jejich vlastních slovech, nám neukazuje průběh sporu v úplnosti. Spojíme-li ji však s tím, co jsme už výše zjistili, můžeme si celou situaci představit asi takto. Brzo po nastoupení Daniela II. vyplenili lupiči ves Stranné. Biskup, pohněván tím, že ze směny učiněné jeho předchůdcem mu vlastně vzešla škoda (neboť kdyby směny nebylo, nepoškodila by loupež jeho, nýbrž klášter milevský), rozhodl se směnu odvolat (zde již plně chápeme onu nejasnou zmínku v Danielově konfirmaci) a ihned

si také zabral dřívější biskupské vesnice, které však od r. 1184 právem patřily milevským premonstrátům. Opat Jarloch však na to nechtěl přistoupit. Kdyby se měl totiž místo vsí tvořících základ klášterního majetku a poměrně blízko položených spokojiti se vzdálenými statky, které před směnou patřily Jiřímu z Milevska, mohlo by to přivést nedávno založený klášter k hospodářskému úpadku.⁵⁹ Ze sporu vzešla tato dohoda. Biskup ponechá směnu v platnosti a vrátí klášteru zabrané vsi. Opat však za to musí biskupovi škodu vzniklou vyloupením Stranného nahradit určitou částkou peněz a zpusťšenou ves, z níž asi v nejbližší době nebylo se nadíti žádného užítku, může si (opat) vzít. Taková to tedy byla „koupě“, o níž mluví listina Ondřejova. Ať už smír v této formě navrhl biskup nebo opat, je jisto, že biskup Daniel využil tísnivého postavení hrozícího klášteru v případě zrušení směny ve svůj prospěch. Ve skutečnosti nebyl vůbec oprávněn žádati od kláštera nějaké odškodnění, neboť i když Stranné patřilo kdysi zakladateli kláštera Jiřímu z Milevska, bylo už hodně přes deset let v držení biskupově a risiko případné škody měl nésti biskup sám.

Opat, uhájiv za těchto nevýhodných podmínek klášterní vesnice, žádal, aby mu byla listina zemřelého již Jindřicha Břetislava, která se týkala směny, potvrzena Danielem. A tak vznikla listina Danielova — kancelářského původu⁶⁰ — s neobvyklým později způsobem inserování a ještě s neobvyklejším zpečetěním, jak o tom byla řeč již v dřívějším výkladu.

Dále se musíme vyrovnat s otázkou, proč Danielova konfirmace neobsahuje sebemenší zmínku o prodeji vsi Stranného opatovi. Bez ní totiž tato listina neodpovídá plně skutečnosti, neboť v jejím insertu se Stranné uvádí mezi vesnicemi biskupovými, t. j. zachycuje stav před vypuknutím sporu. Biskup Daniel si byl plně vědom neoprávněnosti svého počínání, když opata přiměl k nevýhodné koupi, a nemohl proto připustit, aby se o tom mluvilo v listině. A stalo-li se tak navíc proti vůli kapituly, pak teprve nemohl býti prodej uveden v listině, na níž visí též kapitulní pečeť.

Po více než patnácti letech od ukončení sporu, v době, kdy asi milevský klášter dal vyloupenou ves do pořádku, takže mohla opět přinášet užitek svému držiteli, nástupce Danielův Ondřej si vzal nesouhlas kapituly s prodáním vsi za záminku, aby získal Stranné zpět do držby biskupské nebo aby za ně od opata vymohl další částku peněz. Nechtěl-li opat pozbýti vsi, kterou před lety jako zpusťšenou kupoval nerad a jen proto, aby udržel své vesnice, ale která zásluhou kláštera se nakonec přece jen stala užitečnou, zvolil ze dvou možností předložených mu biskupem tu, jež byla za daných okolností pro něho menším zlem. Učinil tak však po „longa deliberatione“.⁶¹ Byl tedy klášter ještě jednou poškozen mocnějším duchovním feudálem.⁶²

P o z n á m k y

¹ Přehled českých panovníckých pečetí do roku 1306 podává práce J. Čarka, *O pečetech českých knížat a králů z rodu Přemyslova*, Praha 1934.

² Na př. *Pax regis Wladizlai... Pax ducis Friderici...* atd. Pouze u Soběslava II. a u Přemysla I. v době jeho první vlády (1192—1193) zní opis pouze *Sanctus Wenczelaus dux* (u Soběslava) a *Sanctus Wenczelaus* (u Přemysla). U obou výjimek záleží však odlišnost od reversů pečetí ostatních panovníků pouze v opise, kdežto v obraze se od dřívějších i pozdějších svatováclavských reversů neliší vůbec; obě pečeti nesou sedící postavu sv. Václava se svatozářím kolem hlavy. Proč to zdůrazňuji, vyplyne na příslušném místě v textu — na str. 28 dole.

³ Tento nový rub vyjadřuje Přemyslovo panství nad zeměmi rakouskými. Srov. Čarek, I. c., str. 15, a O. Bauer, O původu dvojstrannosti české pečeti panovnické, ČCH 37 (1934), str. 325.

⁴ CDB I, č. 348; Acta regum, tab. 12.

⁵ Podrobnější výklad jejich názorů bude uveden níže v textu.

⁶ CDB I, str. 313, ř. 8—9: *sigillis nostris* (= biskupská a knížecí) *et sigillis sanctorum patrum Wenczelai atque Adalberti* (= svatováclavská a kapitulní).

⁷ CDB II, č. 172.

⁸ R. Koss, Kritische Bemerkungen zu Friedrichs Codex diplomaticus nec non (*sic!*) epistolaris regni Bohemiae, Praha 1914, str. 75 n.

⁹ H. Bresslau, Internationale Beziehungen im Urkundenwesen des Mittelalters, Archiv für Urkundenforschung VI (1918), str. 64—65. S Kossem souhlasí i Luschin a Peterka, srov. o tom u Bauera, I. c., str. 312.

¹⁰ CDB I, č. 157.

¹¹ Přesný popis této Vladislavovy knížecí pečeti viz Čarek, I. c., str. 6.

¹² E. Dluhosch, Das Mitbesieglungsrecht der Böhmisches Großen, Jahrbuch der philosophischen Fakultät der deutschen Universität in Prag II (Dekanatsjahr 1924—1925), str. 11—12.

¹³ O. Bauer, I. c., str. 310—326. Srov. též Bauerův referát o práci Čarkově otuštěný v ČCH 41 (1935) na str. 382—384.

¹⁴ První dochování viz na listině cit. v pozn. 10.

¹⁵ Srov. pozn. 3.

¹⁶ Reg. II, č. 1315. Srov., co o této listině napsal Z. Fiala, Panovnické listiny, kancelář a zemský soud za Přemysla II., Sborník archivních prací I (1951), str. 278. Srov. též Šebánek—Dušková, Česká listina doby přemyslovské II, Sborník arch. prací VI (1956), č. 1, str. 203—204.

¹⁷ Bauer, I. c., str. 326.

¹⁸ V. Hrubý, Tři studie k české diplomacie, Brno 1936, str. 166—185.

¹⁹ Hrubý, I. c., poznámka 110 ke studii III (strana 122 zvláště číslovaného sešitu s poznámkami).

²⁰ Podrobněji o tom mluví Hrubý, I. c., na str. 181: „Oněmi *comites* (*regis*), kteří měli listinu spolupčetiti a také spolupčetili obecnou pečeti království českého, nebyli, jak se až dosud za to mělo, čeští šlechtici obecně jako ústavněprávní představitelé (vedle krále) či dokonce jediní představitelé českého království, nýbrž jen oněch šest šlechticů království (*nobiles regni*), které ustanovil král rukojmími za onen svůj závazek, netýkající se jen jeho samého, nýbrž i českých šlechticů, tedy závazek v jejich společné a tím obecně věci žemské (*factum commune*), o níž bude rozhodovati král na zemském právě. Poněvadž však těchto šest šlechticů nebylo rukojmími za svou věc osobní, nýbrž za věc s králem společnou, obecnou věc zemskou, o níž rozhodoval král, sedící na zemském právě, nezpečetili listiny svými pečeti osobními (*sigillum speciale*), nýbrž když již ji jakožto rukojmí podle kuriálního požadavku římskokatolického procesu zpečetiti musili, učinil tak za ně král skrze *sigillum commune regni Boemie*, skrze rubní stranu své pečeti královské...“

Hrubý zamýšlel touto svou úvahou uvésti v soulad svůj důkaz o osobním (nezemském) charakteru rubní svatováclavské pečeti s předpokladem, že ono *sigillum commune regni Boemie*, ohlášené v koroboraci Přemyslova listu (nezachovaného v originále), vztahuje se na rub panovnické pečeti, a odmítal možnost, že by se to mohlo vztahovati na svatováclavskou pečeť jinou, přivěšenou na listě samostatně — vedle pečeti panovnické. Na čem se jeho předpoklad zakládal, o tom viz v pozn. 28.

²¹ Viz dílo citované v pozn. 1, str. 26 n. V době, kdy Čarkova práce vyšla (1934), byl Václav Hrubý již mrtev (zemřel 1933). Čarek nemohl znáti v době, kdy svou práci psal, názor Hrubého proto, že Tři studie vydal z Hrubého pozůstalosti J. Šebánek v roce 1936.

²² Hrubý, jak jsme viděli, vyjádřil v podstatě totéž, jeho určení rubní pečeti je ještě přesnější a úplnější.

²³ CDB I, č. 157.

²⁴ Za Přemysla I. dokonce přechází opis se strany rubní na líc; to by nebylo možné, kdyby byl rub výrazem jiné právnícké osoby než strana lícni.

²⁵ Srov. pozn. 2.

²⁶ Čarek, I. c., str. 30.

²⁷ V. Novotný, České dějiny I, 3 (Praha 1928), str. 13.

²⁸ V této věci se Čarek s Hrubým, s jehož názory se do značné míry shoduje, rozchází. Poslyšme, proč Hrubý odmítl možnost, že by snad výrazem *sigillum commune regni Boemie* mohla být miněna pečeť jiná než rubní. V pozn. 67 ke III. studii vyvozuje ze spojení

sigillo nostro speciali c u m *sigillo communi*, že jde o rub, t. j. o druhou stranu panovnické pečeti Přemyslovky. Kdyby prý mělo jíti o zemskou pečeť, musela by koroborace znít *sigillo nostro speciali* et *sigillo communi*. Domnívám se však, že použití c u m nebo et je v tomto případě záležitost stylistická a nikoli věcná. V závěru tohoto listu se totiž praví, že jednání byli přítomni *Boemie comites* c u m *multa clericorum* et *militum turba*, ačkoli by zde mohlo stejně dobře — a vhodněji — býti použito spojky et. Nepokládám proto důkaz Hrubého za přesvědčující. Podobně nemohu přijmouti názor Dluhoschtův (l. c., str. 12), že prý se vedlejší věta *quia comites nostri specialibus non utuntur in facto communi sigillis* nevztahuje k předcházející větě et *vice* *cautionis sigillo nostro speciali* c u m *sigillo communi* regni *Boemie, videlicet sancti Wenczelai*, ale k větě následující *fecimus confirmari testium; qui interfuerunt, adnotatione idem factum similiter confirmantes*. Podle Dluhosche totiž prý jen tehdy, vyložili-li se konfirmace podle jeho návodu, má smysl slůvko *similiter*. Pokusíme-li se však Dluhosche uposlechnout, rozbijeme tím gramaticko-logickou stavbu celého souvětí: ve větě et *vice*... *Wenczelai* nám bude chyběti sloveso (*fecimus confirmari*) a naopak zase ve větě *fecimus... confirmantes* nám bude nadbývatí přechodník, jehož existence by pak v příslušném větném celku byla naprosto nesymlná a zbytečná.

²⁹ CDB II, č. 17.

³⁰ Podal o tom zprávu v referátě o Hrubého Třech studiích a o práci Čarkově (citované v pozn. 1), otištěném v *Zeitschrift für sudetendeutsche Geschichte* V (1941—1942), str. 344.

³¹ Poznámky, v nichž je Šebánkovo zjištění obsaženo, jsou uloženy v semináři paleografie a diplomatiky brněnské university. Jsou v nich naznačeny i hlavní problémy, které je nutno na základě zjištění řešit.

³² L. c., str. 344. Ze *Zatschkova* výkladu není zcela jasné, zda se jeho nové pojetí svatováclavské pečeti vztahuje pouze na onu svatováclavskou pečeť, která visí na listině Jindřicha Břetislava z r. 1194 a na listině Danielově z let 1198—1201 nebo zda se to týká i obvyklé pečeti rubní. Na jednom místě (l. c., str. 344) totiž *Zatschek* tvrdí: „Wenn also die Prager Kirche oder ihr Bischof ein Wenzelsiegel führten, dann kann das auf den Siegeln Otaker Přemysl I. und Wenzels I. unmöglich die Bedeutung gehabt haben, die man ihm bisher beimaß, selbst wenn man in Rechnung stellt, daß Siegelbild und Legende des Prager Wenzelsiegels Unterschiede gegenüber dem königlichen aufgewiesen haben“; avšak o něco níže (l. c., str. 345) čteme: „Der Legende des Wenzelsiegels im 12. Jahrhundert kommt keine besondere Bedeutung zu, weil sie unter Otaker I. auf die Vorderseite übertragen wurde. Beide Seiten des Münzsiegels sind, das darf nun wohl als erwiesen gelten, ein unteilbares Ganzes und ein einheitliches Symbol des Herrschers.“

³³ Používám úmyslně výrazu *asi*, poněvadž přesné datum listiny neznáme a nelze tedy rozhodnouti, zda je mladší či starší než listina téhož vydavatele z 2. března 1200 — CDB II, č. 11.

³⁴ CDB I, č. 303.

³⁵ Této skutečnosti byl si vědom ovšem již *Zatschek* (l. c., str. 344), když vyslovil svou myšlenku o souvislosti mezi svatováclavskou pečeti a pražským kostelem.

³⁶ Srov. pozn. 31.

³⁷ Upozornili na to *Šebánek* a *Duškova* v netištěném doprovodu k třem stům českých listin, zaslaných ve fotografických ukázkách maďarské archivní správě v r. 1955, *Materialien zum Urkundenwesen Böhmens seit der ältesten Zeit bis zum Jahre 1300. Drei Hundert Urkunden ausgewählt und kritisch kommentiert* von Prof. Dr. J. Šebánek und Dr. S. Duškova, pod čís. 35.

³⁸ O době vzniku kláštera viz u *Novotného*, *České dějiny* I, 3, str. 98—99.

³⁹ O vztahu světských feudálů k listině viz *Šebánek—Duškova*, *Česká listina doby přemyslovské* II, *Sborník archivních prací* VI (1956), č. 1, str. 167 n.

⁴⁰ *K. Horák*, *K počátkům diplomatické činnosti v kostele pražském*, Brno 1953 (psáno strojem), str. 19—21.

⁴¹ *S. Duškova*, *Naše listiny doby přemyslovské pro nižší světské feudály a otázka šlechtických archivů*, *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university* V (1956), C 3, str. 59 a pozn. 26.

⁴² Srov. *V. Novotný*, *České dějiny* I, 3, str. 101.

⁴³ Listina se sice nezachovala v originále, na existenci dvou exemplářů lze však usuzovati z toho, že *Danielova* konfirmace, která naši listinu inseruje, byla vyhotovena ve dvou exemplářích. Oba byly sice uloženy v milevském klášteře (u listiny *Jindřicha Břetislava* naproti tomu dokazujeme, že jedno vyhotovení měl biskup a druhé opat), avšak poněvadž exemplář *A₁* nemá známý milevský indorsát v podobě roty, jímž — aspoň

v prvních desetiletích 13. století — v Milevsku listiny označovali, je možné, že se exemplář A₁ dostal do milevského kláštera někdy později a že mohl být původně uložen v pražském kostele.

⁴⁴ Životopisné údaje o Jarlochovi viz u *Novotného*, l. c., str. 99.

⁴⁵ CDB I, č. 280.

⁴⁶ Dnes je již pečeť ztracena, ale není důvodů pochybovati, že to byla skutečně pečeť knížecí.

⁴⁷ CDB I, č. 296.

⁴⁸ Sborník archivních prací VI, č. 1, str. 170.

⁴⁹ *Dušková*, tamtéž, str. 170.

⁵⁰ O osobnosti Jindřicha Břetislava viz u *Novotného*, l. c. (I, 2), str. 1084 n.

⁵¹ Srov. *Dluhosch*, l. c., str. 11.

⁵² Srov. pověření listiny Cěchovy kapitulní pečeti.

⁵³ O zápasu kapituly pražské a vyšehradské psal naposledy, pokud vím, *K. Horák* v cit. diplomní práci na str. 29 n.

⁵⁴ Řešit otázku, jak tomu bylo se svatováclavskou zemskou pečeti později, zejména když pražský probošt Eppo byl po ukončení církevně politického sporu zbaven kancléřství a nahrazen litoměřickým proboštem Benediktem a když později přešel kancléřský úřad do rukou kapituly vyšehradské, není možno bez nebezpečí, že bychom se dostali na dráhu spekulace, nemajíce pro tuto otázku prameny. Ostatně je pravděpodobnější myšlenka první, že totiž byla pečeť sv. Václava plně v moci pražské kapituly už od svého vzniku.

⁵⁵ Pomjím list Přemyslův papeži (z r. 1219), neboť zde jde o případ zvláštní, poněvadž tento způsob zpečetění si vlastně vyžádala papežská kurie.

⁵⁶ O jisté obdobě pečeti zemské a kapitulní — ovšem ve zcela jiném smyslu — mluví také *Bresslau*, l. c., str. 64. Zabývá se totiž otázkou, proč zemská pečeť má v obraze sv. Václava a srovnává jej s obrazem světců na pečetech kapitulních. Za zemskou pokládá rub pečeti panovnícké; s tím však — srov. výše — nesohlasím. Zde uvádím *Bresslauovu* myšlenku o obdobě kapitulní a zemské pečeti nikoli proto, abych s ní polemisoval, nýbrž proto, abych ukázal, že mě přivedla — byť jen velmi nepřímou — k názoru, o němž píši shora v textu.

⁵⁷ Srov. *Hrubý*, l. c., str. 181; též *Dluhosch*, l. c., str. 11, který ukazuje, že spolupčetění českých šlechticů bylo politický akt, a to jen v tomto případě, nikoli stálá ústavněprávní nutnost.

⁵⁸ CDB II, č. 126.

⁵⁹ Srov. CDB II, str. 115, ř. 27: „*quibus ecclesia sua comode carere non posset*“.

⁶⁰ *G. Friedrich* v záhlavní poznámce v CDB označil písaře listiny siglou *Daniel I* a ztotožnil jej s písařem listin Přemyslových *Otakarem 3*. S tím souhlasí *V. Hrubý* (*Tri studie*, str. 51) a označil ho — maje na mysli téhož písaře — jako *P₆. H. Zatschek* (*Die Bedeutung der Deutschen in der Kanzlei der Přemysliden, Germanoslavica II*) ztotožnil *P₆* s *Rapotou*, stává se však proti tomu, že by *Rapota (P₆)* napsal listinu *Danielovu*. *F. Spurný* ve své netištěné disertaci (*Skriptorium plaské, Brno 1950*, str. 33) ji však za dílo *Rapotovo* pokládá. *J. Šebánek* a *S. Dušková* vyslovili sice v *Materialien* (citováno v pozn. 37) pod č. 35 mínění, že písař *Danielovy* listiny je sice *Rapotovi* velmi blízký, ale nikoli s ním totožný, neboť ve skutečnosti jde o písaře z příjmení okruhu kláštera milevského. Tento názor však korigovala *S. Dušková* v práci *Naše listiny . . .*, str. 59, kde mluví o kancléřském původu listiny. Písmo listiny má ostatně všechny znaky ruky *Rapotovy*, zejména však stejně tažené všeobecné zkracovací znaménko jako u těch listin, při nichž není o *Rapotově* písařském díle pochybnosti (na př. CDB I, č. 325, CDB II, č. 26 a č. 27), takže není dobře možné pokládati ji za dílo osoby jiné.

⁶¹ CDB II, str. 116, ř. 10.

⁶² Jiného názoru je *V. Novotný*, který se však celým průběhem sporu nezabýval. Domnívá se zřejmě, že tu šlo se strany *Ůndřejovy* o zjednání spravedlnosti, protože za *Danielova* episkopátu „uzavřel Jarloch koupi tak výhodně, že kostel biskupský téměř o polovinu skutečné ceny byl zkrácen“ (*Ces. dějiny I, 3*, str. 101). Nelze však zapomenout na to, že tehdy šlo o ves zpusťosenou a že koupě byla opatovi v podstatě vnucena.

К ВОПРОСУ О ПЕЧАТИ СВЯТОГО ВЯЧЕСЛАВА

Вопрос о печати святого Вячеслава относится к спорным проблемам чешской сфрагистики. Печать с портретом святого Вячеслава мы находим в 1160—1253 гг. или на обороте двусторонних печатей государя, или она встречается самостоятельно. До сих пор остается неясным вопрос, представляет ли приведенная печать личную печать чешских государей или печать земскую. В статье обсуждаются воззрения отдельных исследователей и особое внимание уделяется взгляду И. Чарека, который думает (также как В. Новотны), что печать, встречающаяся на обороте двусторонних печатей, — личная печать государей, а самостоятельная встречающаяся печать — печать земская. Автор на основе открытия Г. Зачека и Шебанека подтверждает воззрение Чарека. Г. Зачек и в независимости от него И. Шебанек удостоверились в том, что самостоятельная печать святого Вячеслава висит также на грамоте (от 1198—1201 гг.) пражского епископа Даниела II, изданной для прémonстратского монастыря в Милевске (ЦДБ 2, № 17), и что она, собственно говоря, относится к грамоте князя-епископа Индржиха Бржегислава от 1184 г. (ЦДБ 1, № 303) (последняя была в грамоте епископа Даниела списана и удостоверена). На основе анализа грамоты от 1184 г., в тексте которой объяснено применение печати святого Вячеслава, и на основе новых данных (приведенных С. Душковой) о грамоте дворянина Цеца из Железницы от 1180—1182 гг. (ЦДБ, 1, № 296), автор заключает: Самостоятельная печать святого Вячеслава представляет собой общую печать участников земского права (т. е. собора дворян и прелатов). Она возникла в 1182—1184 гг. и заменяла печать государя в случае его отсутствия (это касается периода смуты и малоспособных государей в стране). В заключение статьи автор анализирует содержание вышеупомянутой грамоты Даниела II и, сравнивая ее с другими грамотами монастыря в Милевске, доказывает, как пражские епископы в конце 12 и в начале 13 веков ограничивали имущественные права этого монастыря.

Перевод: Иржи Бронец

EIN BEITRAG ZUR FRAGE DES ST. WENZELSSIEGELS

Die Frage des St. Wenzelssiegels gehört zu den strittigen Problemen der böhmischen Siegelkunde. Es handelt sich darum, ob das Siegel mit dem Bilde des Heiligen Wenzels, das in den Jahren 1160—1253 teils die Rückseite des doppelseitigen Herrschersiegels bildet, teils aber auch selbständig vorkommt, ein Landessiegel oder ein Personalsiegel der böhmischen Herrscher sei. Im vorliegenden Aufsatz werden die Ansichten einzelner Forscher erörtert, wobei der Ansicht J. Čareks besondere Aufmerksamkeit gewidmet wird, der (gleich V. Novotný) die Meinung vertritt, daß das Rückseitige ein Herrschersiegel, während das selbständige St. Wenzelssiegel ein Landessiegel sei. Der Verfasser findet dann Čareks Idee auf Grund der Entdeckung H. Zatscheks und J. Šebáněks bestätigt, die unabhängig voneinander festgestellt haben, daß das selbständige St. Wenzelssiegel auch der Urkunde des Prager Bischofs Daniels II. für das Prämonstratenserstift Milevsko aus den Jahren 1198—1201 (CDB II, Nr. 17) angehängt ist und daß sich dasselbe auf die Urkunde des Fürstbischofs Heinrich aus dem Jahre 1184 (CDB I, Nr. 303) bezieht, die in der Urkunde Daniels inseriert wird. Durch Analyse der Urkunde aus dem Jahre 1184, in deren Text das Anhängen des St. Wenzelssiegels verkündet wird, und gestützt auf die Erkenntnis von S. Dušková über die Urkunde des Adligen Čěc von Zeleznice aus den Jahren 1180—1182 (CDB I, Nr. 296) kommt der Verfasser zu folgendem Schluß: Das selbständige St. Wenzelssiegel ist ein gemeinsames Siegel der Mitglieder des sogenannten Landesrechts (d. h. der Adelligen- und Prälätenversammlung), das in den Jahren 1182—1184 als Ersatz des Herrschersiegels im Falle der Abwesenheit des Herrschers entstand (es handelt sich um die Regierungszeit schwacher Herrscher). Abschließend befiehlt sich der Autor dieser Studie mit der schon erwähnten Urkunde Daniels II. und zeigt im Vergleich mit anderen Urkunden von Milevsko, wie dieses Kloster am Ende des 12. und zu Beginn des 13. Jahrhunderts in seinem Besitzrecht von den Prager Bischöfen gekürzt wurde.